

ספר

תפילה
לבנות זילי

ספר יוצא לאור בס"ד
חודש סיוון תשפ"ד

כל הזכויות שמורות למחבר יעקב חזן

מחבר ספר תפילת יעקב והיכון לקראת אלוקיך יעקב

ומהדיר את ספרי הרב יצחק עטיה זיע"א - רוב דגן (חידושים על
הש"ס), ואות לטובה (שו"ת).

נלקט מתוך הספר תפילת יעקב לזיכוי הרבים. הערות/הארות שאלות ניתן
להפנות למייל jacovhas@gmail.com

הקדמה

ידועה חשיבותה ומעלתה של התפילה עד שאמרו בגמרא איזוהי עבודה שהיא בלב, הוי אומר זוהי תפילה.

ועוד אמרו מאי "כרום זולות לבני אדם" (תהילים יב, ט) אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם, ופרש"י כגון תפלה שעולה למעלה.

החזון איש כתב (קובץ אגרות ח"ג אגרת קנא) באחד ממכתביו "עשיית תפילה רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא, היא מן השלמות היותר גדולה והקניין היותר נבחר לאדם".

כשאדם בא להתפלל עליו להכין את נפשו לכך, ולהיכנס למצב נפשי של תפילה. התפילה היא דיבור לפני המלך. המביט כותב (בית אלקים, שער התפילה פ"ה) שהתפילה היא בלשון נוכח דווקא, כדי שאדם ירגיש שהוא מדבר עם ה', כאיש אל חברו המדבר עימו פנים אל פנים. מפורסמת בזה לשונו של המסילת ישרים "כאשר ידבר איש אל רעהו".

הרמב"ם (הלכות תפילה פ"ד ה"טז) כותב "כיצד היא הכוונה בתפילה? שיפנה את לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו הוא עומד לפני השכינה". כאשר אדם ניגש להתפלל יש לו לעצור לרגע ולהתבונן בכך שהוא עומד להתפלל לפני הקב"ה כעומד לפני מלך. כך אכן אנו מקדימים לפני תפילת העמידה הקדמה, שאמנם רמוזים בה סודות גדולים, אבל מובנה הפשוט הוא הכנה לתפלה "ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך" - רבש"ע הריני ניגש כעת להתפלל לפניך, והנני פותח בהקדמה שבאמצעותה אתכונן בהכנה נפשית לכך שאני עומד להתפלל לפניך.

מבריאת העולם לא הייתה תפילת שמונה עשרה כדוגמת זו שנעמוד בה בעוד מספר דקות, את הניתן לפעול היום בכך שנתפלל "ולירושלים עירך ברחמים תשוב", לא יוכלו לפעול בעם ישראל מעולם. התפילה תוקנה בנבואה, והיא כוללת את כל הדברים שיכולים להיות מאז שנברא העולם ועד לסופו.

הרמב"ם בהלכות תפלה בלשונו הטהורה והברורה סבירה את חובת התפילה ומספר התפילות בכל יום. הרמב"ם מסביר שאין נוסח לתפילה מהתורה, לאחר חורבן הבית והגלות שפת הקודש היתה משובשת בפי בני הגולים, תקנו חכמים את נוסח התפילה שמתאימה לצרכי איש ואיש ולצרכי הציבור כולו. וזאת לשון הרמב"ם:

א. מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר "ועבדתם את יי אלהיכם" (שמות כג, כה) מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר "ולעבדו בכל לבבכם" (דברים יא, יג). אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה. ואין מנין התפלות מן התורה. ואין משנה (נוסח) התפילה הזאת מן התורה. ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה.

ב. מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה ואחר כך נותן שבת והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כוחו.

ג. אם היה רגיל מרבה בתחנה ובקשה ואם היה ערל שפתים מדבר כפי יכולתו ובכל עת שירצה. וכן מנין התפלות כל אחד כפי יכולתו. יש מתפלל פעם אחת ביום. ויש מתפללין פעמים הרבה. והכל יהיו מתפללין נכח המקדש בכל מקום שיהיה. וכן היה הדבר תמיד ממש רבינו ועד עזרא.

ד. כיון שגלו ישראל בימי נבוכדנצר הרשע נתערבו בפרס ויון ושאר האומות ונולדו להם בנים בארצות הגוים ואותן הבנים נתבלבלו שפתם והיתה שפת כל אחד ואחד מעורבת מלשונות הרבה וכיון שהיה מדבר אינו יכול לדבר כל צורכו בלשון אחת אלא בשיבוש שנאמר "ובניהם חצי מדבר אשדודית" (נחמיה יג, כד) וגו', "ואינם מכירים לדבר יהודית וכלשון עם ועם" (שם) ומפני זה כשהיה אחד מהן מתפלל תקצר לשונו לשאול חפציו או להגיד שבח הקדוש ברוך הוא בלשון הקדש עד שיערבו עמה לשונות אחרות. וכיון שראה עזרא ובית דינו כך עמדו ותקנו להם שמנה עשרה ברכות על הסדר. שלש ראשונות שבח לה' ושלש אחרונות הודיה. ואמצעיות יש בהן שאלת כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הציבור כולן. כדי שיהיו ערוכות בפי הכל וילמדו אותן ותהיה תפלת אלו העילגים תפלה שלימה כתפלת בעלי הלשון הצחה. ומפני עניין זה תקנו כל הברכות והתפלות מסודרות בפי כל ישראל כדי שיהא עניין כל ברכה ערוך בפי העילג.

ה. וכן תקנו שיהא מנין התפלות כמניין הקרבנות. שתי תפלות בכל יום כנגד שני תמידין וכל יום שיש קרבן מוסף תקנו בו תפלה שלישית כנגד קרבן מוסף. ותפלה שהיא כנגד תמיד של בוקר היא הנקראת תפלת השחר. ותפלה שכנגד תמיד של בין הערבים היא הנקראת תפלת מנחה ותפלה שכנגד המוספין היא נקראת תפלת המוספין.

ו. וכן התקינו שיהא אדם מתפלל תפלה אחת בלילה שהרי איברי תמיד של בין הערבים מתעכלין והולכין כל הלילה שנאמר "היא העולה" (ויקרא ו, ב) כעניין שנאמר "ערב ובקר וצהרים ואשיחה ואהמה וישמע קולי" (תהילים נה, יח). ואין תפלת ערבית חובה כתפלת שחרית ומנחה. ואף ע"פ כן נהגו כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם להתפלל ערבית וקבלוה עליהם כתפלת חובה.

ח. נמצאו התפילות בכל יום שלש. ערבית ושחרית ומנחה. ובשבתות ובמועדים ובראשי חדשים ארבע. שלש של כל יום ותפלת המוספין וביום הכיפורים חמש, ארבע אלו ותפלת נעילה.

ט. תפלות אלו אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם. אם רצה אדם להתפלל כל היום כולו הרשות בידו. וכל אותן התפלות שיוסיף כמו מקריב נדבות לפיכך צריך שיחדש דבר בכל ברכה וברכה מן האמצעיות מעין הברכות. ואם חידש אפילו בברכה אחת דיו כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה. ושלוש ראשונות ושלוש אחרונות לעולם אין מוסיפין בהן ולא פוחתין מהן ואין משנין בהן דבר.

אחתום בספר החינוך (מצוה תלג) שמסביר את שורשי המצוה: הטובות והברכות יחולו על בני אדם כפי פעלתם וטוב לבבם וכושר מחשבותם, ואדון הכל שבראם חפץ בטובתם והדריכם והצליחם במצותיו היקרות שיזכו בהן, והודיעם גם כן ופתח להם פתח באשר ישיגו כל משאלותיהם לטוב, והוא שיבקשו ממנו ברוך הוא, אשר בידו ההסתפקות והיכולת כל חסרונן, כי הוא יענה את השמים לכל אשר יקראוהו באמת. ומלבד ההודאה להם בזאת המידה, ציווים שישתמשו בה ויבקשו ממנו תמיד כל צרכיהם וכל חפצת לבם, ומלבד השגת חפצי ליבנו, יש לנו זכות בדבר בהתעורר רוחנו וקבענו כל מחשבותינו, כי הוא האדון הטוב והמטיב לנו, וכי ענינו פקוחות על כל דרכינו, ובכל עת ובכל רגע ישמע צעקתנו אליו, "לא ינום ולא יישן שומר ישראל" (תהילים קכ"א, ד), והאמיננו (וקבע בלבנו אמונה) במלכותו ויכלתו מבלי שום צד פקפוק, וכי אין לפנינו מונע ומעכב בכל אשר יחפץ (כלומר שע"י התפילה הקב"ה יתן לנו את צרכינו ומצד שני ע"י התפילה אליו תגדל האמונה והבטחון שלנו בבורא עולם).

לפיכך עלה בדעתי להוציא חוברת זו כדי שכל אחד יוכל להבין בצורה
עמוקה יותר את התפילה. לא נכנסתי לדיני התפילה ודיני טעויות בתפילה
אלא לעיון מעמיק בתפילה.
ויהי רצון לפני שוכן מעונה שיקבל תפילותינו ברצון ובאהבה. אמן כן יהי
רצון.

ברכות השחר

כאשר האדם קם משנתו הוא פוגש עולם ומלואו שמחכה לו, השמש זורחת, הציפורים מצייצים על העצים, הפרחים פורחים, הפירות והירקות של העונה כבר בשלים. הקב"ה יצר עולם שלם בשביל האדם כמו שכתוב (בראשית א, א) "בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ", בשביל התורה שנקראת ראשית¹ ובשביל ישראל שנקראו ראשית², כלומר הקב"ה יצר עולם ומלואו כדי שהאדם יוכל לעבוד את הקב"ה ולקיים את התורה והמצוות. לכן מן הראוי שהאדם קם בבוקר צריך לשבח ולפאר את הבורא על העולם ע"י ברכות השחר שנתקנו על סדר העולם והנהגתו. ולכן ישראל לא מוזכרים בברכות השחר (למעט בשתי ברכות: אזור ישראל בגבורה, עוטר ישראל בתפארה).

דוד המלך תיקן לברך בכל יום מאה ברכות (שכוללות את ברכות השחר, תפילות, ברכות המזון ועוד) מפני שבתקופתו היו מתים מאה נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה היו מתים, עד שחקר והבין ברוח הקודש ותיקן לישראל מאה ברכות בכל יום והפסיקו למות.

מה כל כך חשוב ב-12 השניות הראשונות אחרי שפוקחים עיניים בבוקר?

התעוררתם בבוקר לעוד יום חדש? ברוך השם! אל תעזו לזנק מיד מהמיטה. מסתבר שהשהייה במיטה למשך 12 שניות היא קריטית, וביהדות ידעו את זה קודם.

בכנס של נוירולוגים מכל העולם, שהתקיים באירופה, נידונה תופעה מוכרת של התעלפויות שמתרחשות בשעות הבוקר, מיד לאחר הקימה מן השינה. פרופסורית מצטיינת בתחום הנוירולוגיה נשאה נאום ארוך, שבו פירטה את תוצאות המחקר רב השנים שערכה בסוגיה זו. היא אמרה שלאחר כל המחקרים, היא הגיעה למסקנה, שהתעלפויות נגרמות כתוצאה מן המעבר החד שבין שכיבה לעמידה. כאשר האדם מתעורר וקם מהמיטה, מחזור הדם בגופו עדיין לא פועל במלוא התפוקה

¹ "ה' קנני ראשית דרכו" (משלי ח, כג). התורה היתה "קנויה" אצל הקב"ה קודם לבריאת העולם.

² "קדש ישראל לה' ראשית תבואתה" (ירמיהו ב).

הנדרשת לאדם כשהוא במצב ערני, והדבר נכון גם לשאר המערכות בגוף האדם. בגוף נוצרת שרשרת תגובות שלעיתים מתבטאת בסחרחורות חזקות עד התעלפות.

מסקנתה הייתה, שרצוי לכל אדם, גם אם אינו נוטה להתעלף, שלאחר קומו משנתו ישב על המיטה וישהה במיטתו 12 שניות בטרם יעמוד. היא הציעה פשוט לספור לאט עד 12, ורק אז לקום. הנאום זכה למחיאות כפיים ותגובות נלהבות.

ואז קם מדען יהודי שומר מצוות שנכח בכנס, ביקש את רשות הדיבור, וכך אמר:

אצלנו, היהודים, לא קמים מן המיטה בבת אחת. יש לנו מנהג עתיק, לומר תפילת הודיה מיוחדת לבורא עולם על שזכינו להתעורר בבוקר בריאים ושלמים. התפילה הזאת נאמרת במיטה, בישיבה, מיד כשמתעוררים. יש בה 12 מילים, ואורך לומר אותה, לאט ובכוונה, שתיים עשרה שניות... בדיוק שתיים עשרה שניות.

וכאן הוא קרא לאט ובהטעמה את "מודה אני", ואף תרגם, כדי שכולם יבינו.

מיותר לציין כי ההשתאות וההתפעלות הייתה רבה.

**מוֹדָה / מוֹדָה / אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיִם, שֶׁהִחַיְתָּ בִּי נַשְׁמָתִי
בְּחַמְלָה, רַבָּה אֲמוּנָתְךָ:**

סיפור חסידי

אחד מן החסידים רצה לראות כיצד נוהג רבי חיים מצאנז כשהוא מתעורר בבוקר. ביקש החסיד מן המשמש, וזה הסכים והכניסו השכם בבוקר אל חדר השינה של הרבי.

והנה התעורר ר' חיים ומיד התיישב, תוך שהוא נוהם בקול ומתגבר כאריה. מיד החל הרב לומר בקול רם את המלים הנאמרות בשעת ההתעוררות: "מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ מֶלֶךְ חַי וְקַיִם. שְׁהַחֲזִרְתָּ בִּי נְשִׁמְתִי בְּחַמְלָה. רַבָּה אֲמוּנָתְךָ." אולם הרבי לא הצליח להשלים את המשפט עד סופו. כשהגיע אל המילה "מלך" עצר, וחזר על המילה כמה פעמים. לבסוף נאנח מעומק לבו ואמר: "אבל עדיין אני יודע שהוא מלך ואיני מרגיש את המלך!" בלי לסיים את "מוֹדָה אֲנִי" ועוד לפני שעמד ממיטתו, נטל הרבי את ידיו כנדרש, והחל לומר את ברכות השחר וברכות התורה, הנאמרות לפני הלימוד.

אז ביקש הרבי ממשרתו שיביא לו גמרא אל המיטה. כך ישב ולמד שעתיים ואף יותר מכך. אחר כך סגר את הגמרא, החליק בידיו על לבו, ואמר: "אָה, אָה! עכשיו אני יודע ומרגיש שהוא מֶלֶךְ!" ומיד המשיך וסיים: "חַי וְקַיִם.

שְׁהַחֲזִרְתָּ בִּי נְשִׁמְתִי בְּחַמְלָה.
רַבָּה אֲמוּנָתְךָ."

הסבר - ר' חיים מצאנז אינו מוכן להוציא מפיו דבר שאינו מרגיש בכל לבו, ולכן אינו ממשיך את תפילת "מוֹדָה אֲנִי" לאחר המילה "מלך". הוא חש את מלכות אלוהים רק לאחר שהשקיע בלימוד כשעתיים, ואז הוא ממשיך בתפילה. ר' חיים, הצדיק בסיפור, הוא אדם שאינו מוכן לוותר על האמת, והוא חי מתוך כנות.

עם זאת, ר' חיים מייצג לא רק את הצדיק, אלא גם את החסידות בכללה, שהדגישה מאוד את התפילה וכוונת הלב למילים הנאמרות. כך למשל הואשמו החסידים בכך, שלעתים נהגו לאַחַר את תפילת השחרית, כדי שיוכלו להתכונן טוב יותר ולכוון היטב לדברים שנאמרים בתפילה.

מעניין לציין כי הרבי מגיע להבנה מהו "מלך" דרך לימוד התורה. ר' חיים מצאנז אכן נודע כתלמיד חכם גדול שהיה שקוע בלימוד התורה. עוד ניתן לומר כי בחסידות ככלל נחשב לימוד התורה לא מטרה כשלעצמה, אלא הכנה לעבודת התפילה ועבודת הלב.

אז מהי בעצם תפילת "מודה אני?"

מי מודה? – האדם.

למי מודה? – לקב"ה.

על מה מודה? – שהחזרת באדם נשמתו, וזאת מתוך חמלה ורחמים עליו.

ולכן המסקנה היא ש"רבה אמונתך".

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדַיִם:

טבע העולם שאדם ישן ידיו יכולות לנגוע במקומות טמאים/מכוסים שבגופו, ולכן ידיו טמאות בבוקר. טעם נוסף לפי שבבוקר אחר השינה אנחנו נעשים כבריה חדשה (מתעוררים עם כוחות חדשים ולא מרגישים את כל העייפות שהיתה לנו לפני שהלכנו לישון), לכן תקנו לנו להתקדש בקדושתו ולטול ידיים מן הכלי, כמו הכהן שמקדש ידיו מן הכיור שהיה בבית המקדש קודם עבודתו.

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּתַכְמָה. וּבָרָא בּוֹ נְקָבִים וְנִקְבִים. חֲלוּלִים חֲלוּלִים. גְּלוּי וְיָדוּעַ לִפְנֵי כָּסֵא כְבוֹדְךָ שָׂאם יִסְתַּם אֶחָד מֵהֶם אוֹ אִם יִפְתַּח אֶחָד מֵהֶם אִי אֶפְשָׁר לְהִתְקַיֵּם אֶפְלוּ שְׁעָה אֶחָת. בְּרוּךְ אַתָּה ה', רוּפֵא כָּל בְּשָׂר וּמַפְלִיא לְעֲשׂוֹת:

אנו מודים לקב"ה שאם יפתח (יהיה בו חור) אחד מהחללים בגוף כגון לב, הכרס או המעיים או שאם יסתם אחד מהם שיש גבול לאדם שיכולים נקביו להיסתם והוא לא ימות.

תקנו לברך ברכה זו לאחר שיצא מהשירותים מכיוון שבכלל הנקבים יש את נקב פי הטבעת ובכלל האיברים החלולים יש את המעיים, והם ממלאים תפקיד חשוב בעת עשיית צרכיו.

מפליא לעשות – ה' גדול ועושה נפלאות- האדם דומה לבלון מלא רוח, ואם יעשה אדם בבלון נקב כחודה של מחט, הרוח יוצאת ממנו. והאדם מלא נקבים ורוחו משתמרת בתוכו, הרי עושה נפלאות.

ברכת אשר יצר היא אחת הברכות שנאמרות בתדירות גבוהה מאוד, כמה פעמים בכל יום. בכל פעם לאחר עשיית צרכים, בין גדולים ובין קטנים, אנו משבחים את השם יתברך על הנס העצום שמתחולל בתוך הגוף שלנו.

בברכה זו אנו מודים לבורא עולם על הפלא שיצר במכונת גוף האדם, אשר אדם עובר כמה פעמים ביום פעולה להוצאת הפסולת מהגוף – כעין ניתוח. אך בשונה מניתוח, הפסולת יוצאת מהגוף באופן הקל ביותר, ללא הרדמה, ללא כאבים, אצל בורא עולם – הפרופסור הגדול ביותר, וללא כל תשלום - כי רופא חינם אתה.

מה מתרחש בגוף האדם? ברוב רחמיו הפליא הבורא לעשות ונתן חכמה במערכות הגוף להפריד בין הויטמינים, המינרלים, הפחמימות, היסודות והחומרים הנצרכים לגוף לבין הפסולת. האוכל מתפרק לחומרים נצרכים לגוף וכל חומר מוצא את מקומו במקום שזקוקים לו בגוף.

בורא עולם נתן חכמה עצומה בגוף להוציא את כל הפסולת החוצה דרך נקביו. בצורה מופלאה רק הפסולת יוצאת בזמן שכל החומרים החיוניים לגוף נשארים בתוכו. אם יסתם נקב אחד, הפסולת לא תוכל לצאת. אם יפתח נקב שלא צריך להיות, חומרים חיוניים לגוף ישפכו החוצה. בכל אחד מהמקרים הללו אין לגוף אפשרות להתקיים.

האדם מצויד במערכת אוטומטית שמזכירה לו שכעת הוא צריך להתפנות. הוא הולך בנחת לבית הכסא ללא מאמץ מיוחד. בלי צורך בחיטוי או במיומנות מיוחדת, בלי מנתח צמוד, בלי כאבים, בלי חתכים, בלי מכונות. הכל בצורה טבעית, פשוטה ונוחה, עד כדי כך שאנו אפילו לא עוצרים לרגע לחשוב שיש כאן משהו מופלא מעבר להשגתנו, עד שחלילה, משהו עלול להסתבך.

על פלא ופלא זה תיקנו לנו חכמינו להודות ולתת שבח לבורא עולם. מערכת הגוף המופלאה פועלת כאילו מעצמה ועושה כל מה שצריך בצורה מתחכמת, כאילו בדרך טבע ובצורה שגרתית.

גם אם נודה לקדוש ברוך הוא במשך כל החיים שלנו רק על העניין הזה, זה עדיין לא יספיק. המעט שאנו יכולים לעשות הוא לפחות לומר תודה תוך שימת לב והערכה לפלא, והעיקר: לא לקחת את הדברים כמובנים מאליהם.

ברכת אשר יצר בכוונה אמיתית היא סגולה ידועה ומפורסמת לשמירה על בריאות טובה. כאשר אדם מקפיד לברך ברכה זו תוך הכרה בכך שבריאאותו היא נס ופלא, מתבונן בחסדיו של בורא עולם, מתבונן בכך שבורא עולם הוא הרופא, המהנדס, המפעיל והמנהל. אדם כזה מפנים שלבעל המפעל

אין שום בעיה להסיר את כל המחלות והמזיקים מעלינו ולא לתת להם להיכנס אל הגוף להחליש אותנו.

הצלה מופלאה ברכבת מפורסם הוא המעשה שאירע למשגיח הגאון הצדיק רבי אליהו לופיאן זצ"ל: באחת מנסיעותיו ברכבת הוצרך לברך 'אשר יצר'. ביקש מיושבי הקרון, ביניהם אנשים שאינם שומרי תורה ומצוות, שיענו אמן אחר ברכתו, תוך שהוא מסביר להם על כוחה הגדול של ברכה זו לישועה ולהצלה ממקרים קשים. מפני כבודו והדרת פניו, נעתרו רבים מהנוסעים לבקשתו. בחרדת קודש הם הקשיבו לברכה שנאמרה מפיו בכוונה יתרה ובריכוז עצום, ובסיומה ענו יחדיו 'אמן' ברגש ובהתעוררות. דברי חיזוק והתעוררות מכבשנם של רבותינו בגודל מעלתה וסגולתה של ברכת אשר יצר בכוונה בליווי עובדות והנהגות על אופן אמירת הברכה והתבוננות בנפלאות הגוף ההפתעה הגדולה ציפתה להם דקות ספורות לאחר מכן, כאשר הרכבת בלמה ממרוצה בפתאומיות ועצרה סנטימטרים ספורים לפני שפגעה במוקש רב עוצמה שהטמינו מרצחים ישמעאלים במטרה לפגוע בנוסעי הרכבת. המוקש הוטמן בצורה שלא היה ניתן לזהותו, והיה זה נס של ממש כאשר הנהג הצליח לזהותו ממרחק ולעצור בשנייה האחרונה. כך ניצלו נוסעי הרכבת מאסון נורא בזכות ברכת 'אשר יצר'.

אֱלֹהֵי. נִשְׁמָה שְׁנַתַּתָּ בִּי טְהוֹרָה. אַתָּה בְּרֵאתָהּ. אַתָּה יִצְרָתָהּ. אַתָּה
נִפְחַתָּהּ בִּי. וְאַתָּה מְשַׁמְרָהּ בְּקִרְבִּי. וְאַתָּה עֲתִיד לְטָלָהּ מִמֶּנִּי
וּלְהַחְזִירָהּ בִּי לְעֲתִיד לְבֹא. כָּל זְמַן שֶׁהַנִּשְׁמָה בְּקִרְבִּי מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ
ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי רְבוּן כָּל הַמַּעֲשִׂים. אֲדוֹן כָּל הַנְּשָׁמוֹת. בְּרוּךְ
אַתָּה ה', הַמַּחְזִיר נְשָׁמוֹת לְפָגְרִים מֵתִים :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, הַנוֹתֵן לְשָׁכוֹי בִּינָה לְהִבְחִין בֵּין
יוֹם וּבֵין לַיְלָה :

הלב נקרא שכווי, וע"י הלב אדם מבחין בין יום ללילה, ומפני שהתרנגול
מבין בין יום ללילה, קורים לתרנגול שכווי.

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, פּוֹקֵחַ עֲוֹרִים :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, מַתִּיר אֲסוּרִים :

צריך לברך תחילה "מתיר אסורים" לפני זוקף כפופים מפני שכאשר יושב
על מיטתו ומותח עצמותיו מברך "מתיר אסורים" מפני שמניע עצמותיו
שלא זזו כל הלילה (כעין כפותים), ולאחר מכן כאשר יעמוד מברך "זוקף
כפופים" וכו'.

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, זוֹקֵף כְּפוּפִים :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, מְלַבֵּישׁ עֲרָמִים :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, הַנוֹתֵן לַיְעָף כֶּת :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מְלֶךְ הָעוֹלָם, רוֹקֵעַ הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם :

העולם איננו עשוי מים, אך יש בתוכו ליבה נוזלית וגעשית - שממנה מגיעה
הלבה של הרי הגעש.

אנו מברכים את הקב"ה שהוא "רוקע הארץ על המים", כלומר, על כך שברא את הארץ מתוך המים, ושומר על הארץ שלמה, כי הרי בששת ימי בראשית הקב"ה הגביה את היבשה מתוך המים (לפני כן היתה היבשה מוסתרת מתחת פני הים), וגם לאחר הבריאה הקב"ה שומר על היבשה הזו שלא תתפרק. כיום אנו יודעים שהעולם מורכב מ"לוחות טקטוניים", מעין חלקי פאזל שנמצאים בתנועה תמידית על גבי גרעין כדור הארץ הנוזלי והגעשי, כך שכל תנועה קטנה של הלוחות הללו מסוגלת לגרום לרעידות אדמה איומות וגלי צונאמי קטלניים. מכאן אנו למדים שבכל רגע ורגע ה' שומר על הקרקע שלנו יציבה מעל גבי הלבה הנוזלית - ממש כאילו היתה סירה בים הגועש, וה' יתברך הוא קברניטה.

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמְכִיֵן מְצַעְדֵי גִבּוֹר :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁעָשָׂה לִי כָּל צָרָפִי :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אוֹזֵר יִשְׂרָאֵל בְּגִבּוֹרָה :

הטעם שכל הברכות לא מוזכר בהם ישראל מכיוון שבהם כל אומות העולם שווים בהם בהנאתם. אבל שתי הברכות "אוזר ישראל" " עוטר ישראל" נתקנו רק לישראל, מפני שאוזר ישראל נתקן על החגורה משום צניעות שליכו לא יראה את הערווה (בזמנם היו הולכים עם גלימה ארוכה ללא לבנים), ו-"עוטר ישראל" נתקן על כיסוי הראש משום יראת שמים.

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל בְּתַפְאָרָה :

בְּרוּךְ אַתָּה ה', אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא עָשָׂנִי גוֹי. (האשה אומרת - גוֹיָה) :

מדוע לא מברכים "שעשני ישראל" כמו שאר הברכות שמברכים על הטובה (באופן חיובי כמו פוקח עוורים וכו'), מכיוון שאם היה מברך "שעשני ישראל" היה מפסיד ג' ברכות (שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, שלא עשני אשה) כי הכל בכלל ישראל, ואין כוונתינו לקצר בשבח ובברכות אלא להאריך בהודאה, ולברך על כל חסד וחסד ברכה בפני עצמה.

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, שלא עשני עבד. (האשה אומרת - שפחה) :

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, שלא עשני אשה: (אשה אומרת בלי שם ומלכות - ברוך שעשני פרוצונו) :

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, המעביר חבלי שנה מעיני ותנומה מעפעפי :

ויהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי, שתרגילני בתורתך. ותדביקני במצותיך. ואל תביאני לידי חטא. ולא לידי עון. ולא לידי נסיון. ולא לידי בזיון. ותרחיקני מיצר הרע. ותדביקני ביצר הטוב. וכוף את יצרי להשתעבד לך. ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. וגמלני חסדים טובים. ברוך אתה ה', גומל חסדים טובים לעמו ישראל :

הודאה לקב"ה על המנוחה והרגיעה שנתן לאדם מעמלו ויגיעו ע"י השנה ועל התועלת שהועילו בשינה לעכל מאכלו. אדם בשר ודם מפקיד פיקדון ביד חברו, וחברו מחזירו לו בלוי ומקולקל, אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד ה' והיא עיפה, הקב"ה מחזירה לו את נשמתו שהיא חדשה ורגועה.

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתצילני היום ובכל יום ויום מעיני פנים. ומעזות פנים. מאדם רע. מיצר רע. מחבר רע. משכן רע. מפגע רע. מעין הרע. ומלשון הרע. מדין קשה. ומבצע דין קשה. בין שהוא בן ברית. ובין שאינו בן ברית :

ברכת התורה

ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה :

והערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך בית ישראל. ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה. ברוך אתה ה', המלמד תורה לעמו ישראל : ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה', נותן התורה :

לאחר ברכות התורה אנחנו קוראים מספר פסוקים כדי שנלמד תורה סמוך לברכה.

וידבר ה' אל משה לאמר :
דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל. אמור להם :
ברוך ה' וישמך :
יאר ה' פניו אליך ויחנך :
ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום :
ישמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם :

בברכות התורה אנחנו מודים לקב"ה שבחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ומבקשים שדברי התורה יהיו ערבים לנו. הטעם בברכות התורה הוא להדגיש לנו שלימוד התורה איננו כלימוד של שאר החוכמות. שלימוד התורה מעלה את האדם לרמות רוחניות מאוד גבוהות ואפילו לימוד פשוט של הלכה פשוטה או סיפור על חכמים. וכוונתו יתברך מעולם הייתה שנהיה עוסקים בתורה, כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת ע"י התורה הקדושה. ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשכח מאתנו, כדי שתתדבק נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידים, ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה שבתורה.

הטור בסימן' מז' מביא את הגמרא בנדרים (פא.) מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מבניהם תלמידי חכמים? רבינא אמר מפני שאין מברכין בתורה תחילה. דאמר רב יהודה א"ר מאי שכתוב "מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דבר פי ה' אליו ויגידה על מה אבדה הארץ?" דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו, עד שפירשה הקב"ה בעצמו שנאמר "ויאמר ה' על עזבם את תורת אשר נתתי לפנים ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה". מאי הכוונה ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה? אמר רב יהודה אמר רב לומר שאין מברכין בתורה תחילה. וצריך לברך למקרא, למדרש, למשנה ולתלמוד. וזה הנוסח אקב"ו על דברי תורה, ונוסח האשכנזים לעסוק בדברי תורה וכו'.

הבית יוסף מסביר שתלמידי חכמים מתוך שהם זהירים לעסוק בתורה ורגילין בה, אינם זהירים לברך בתחילת עסקם בתורה בכל יום, ולא מקבלים את הברכה כתיב ונהיה אנחנו וצאצאינו לומדי תורה. ומהרי"א מסביר לפי שאין מברכין על התורה, מורה שאין קורין אותה לשמה אלא כאומנות בעלמא, לפיכך אין זוכין לשלשלת הנמשך לעוסק בתורה כמו שנאמר שלא תמוש מפיד וכו'. והר"ן מסביר בשם רבנו יונה שלא היו מברכין בתורה תחילה כלומר שלא הייתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלים בברכותיה.

הב"ח מקשה למה יצא כזאת מלפניו להענישם בעונש גדול כזה על שלא ברכו בתורה תחילה, שהיא לכאורה עברה קלה? ! ועכשיו הוא בונה יסוד גדול וז"ל ונראה דכוונתו יתברך מעולם הייתה שנהיה עוסקים בתורה, כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה. ולכן נתן הקב"ה תורת אמת לישראל במתנה שלא תשכח מאתנו, כדי שתתדבק נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידים, ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה שבתורה. ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת הם היו מרכבה והיכל לשכינתו יתברך. שהייתה השכינה ממש בקרבם, כי היכל ה' המה. ובקרבם ממש הייתה השכינה קובעת דירתה והארץ כולה הייתה מאירה מכבודו, ובזה יהיה קישור לפמליה של מעלה עם פמליה של מטה והיה המשכן אחד. אבל עתה שעברו חוק זה, שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם, לידע הדינים לצורך מו"מ גם להתנאות, להראות חכמתם, ולא התכוונו להתעצם ולדבק בקדושת ורוחניות התורה, ולהמשיך השכינה למטה בארץ, כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם. הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ, ועלתה לה

19 | תפילה

למעלה והארץ נשארה בגשמותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבידתה, ועל זה אמרו על מה אבדה הארץ? ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם וכו'.

פסוקי דזמרה

העקידה

קוראים את פרשת עקידת יצחק כדי להזכיר את זכות האבות לפני הקב"ה וגם להכניע יצרו לעבוד השי"ת כמו שמסר יצחק את נפשו (בית יוסף בס' א ד"ה וטוב). ולאחריה אומר את הפסוק "ושחט אתו על ירך המזבח צפונה וכו'" כמו שכתוב בויקרא רבה אמר הקב"ה מעיד אני עלי שמים וארץ, בין עו"ג בין ישראל בין עבד בין אמה, בשעה שהן קורין מקרא זה "ושחט אתו על ירך המזבח צפונה לפני ה'", אני זוכר עקידת יצחק בן אברהם (בית יוסף שם בד"ה כתוב בספר).

פרשת תמיד

צו את בני ישראל... כבשים בני שנה תמימים.. כמו שכתוב בתענית כז: "ויאמר ה' אלוהים במה אדע כי אירשנה?" אמר אברהם "שמא ישראל חוטאין לפניך, אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה?" א"ל: "לאו". אמר לפניו: "רבש"ע הודיעני במה אירשנה?" א"ל: "קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וכו'", אמר לפניו "רבש"ע התינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בהמ"ק קיים מה תהא עליהם?" אמר לו: "כבר תיקנתי להם סדר קורבנות בתפילה, בזמן שקוראין בהם מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עוונותיהם" (טור בס' מ"ח). ואח"כ קורא פרשת הקטורת כי אחר הקרבת התמיד מקטירים הקטורת (בית יוסף בס' א ד"ה כתוב עוד).

משנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל

כדאיתא בקידושין ל. אמר רב ספרא לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד. ושואלים ומי ידע כמה חיי? ומתמצים לא נצרכה אלא ליומי - שצריך בכל יום ללמוד משלושתן: מקרא - פרשת התמיד, משנה - איזהו מקומן של זבחים, תלמוד - בריתא של רבי ישמעאל (טור בס' נ').

הודו

כתוב בספר אורחות חיים שהטעם שתיקנו את הודו לפי שכל השנים שהיה הארון הברית ביריעה, תיקן דוד שיהיו אומרים זה המזמור, כמו שמפורש בספר יוחסין ובסדר עולם - כי בתמיד של שחר אומרים מ"ה הודו לה' ועד "ובנביאי אל תרעו", ובתמיד של בין הערבים אומרים מן "שירו לה' עד "הלל לה' רוממו ה'". ואומרים שאר פסוקים של רחמים כגון "ה' צבאות עמנו", "ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך". כמו שכתוב בירושלמי אל יהי פסוק זה זז מפיק "ה' צבאות" וחבריו. ויש במזמור זה י' לשונות של הודאה כנגד י' המכות במצרים וי' נסים שנעשו לאבותינו על הים.

ה' מלך

נהגו לומר ה' מלך בעמידה בזמירות לפי שנמצא באגדה שמלאך אחד עומד שחרית באמצע הרקיע ופותח ואומר ה' מלך, ה' מלך וכו' וכל גדודי מעלה עוניין אחריו עד שמגיעין לברכו. וכשם שהמלאכים אומרים אותו בעמידה כך אנו ראויים לאומרו בעמידה (שיבולי הלקט בשם ה"ר בנימין).

ה' מְלֶךְ (הווה), ה' מְלֶךְ (עבר), ה' ימלוך (עתיד) לעולם ועד - מדוע סדר המילים בפסוק אינו על פי הרצף עבר, הווה ועתיד?

מכיוון שרצו שהמילים "עולם ועד" שמורים על נצחיות תהיינה על העבר ועל העתיד, כלומר שה' היה לפני שהיה עולם ויהיה גם אחריו לעולם ועד (שיירי כנסת הגדולה בשם הרמב"ם).

שאלה נוספת מדוע המילה **מְלֶךְ** מופיעה עם שני קמצים ולא עם קמץ ופתח ?

הסבר- אין מדובר בפסוק מהתורה אלא בצירוף חלקי פסוקים זה לזה:

"ה' מְלֶךְ עוֹלָם וְעַד אֶבְדְּוֹ גֹיִם מְאֲרָצוֹ" (תהלים י, טז)

"שְׂמַחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ וְיֵאמְרוּ בְּגוֹיִם יְהִנֶּה מְלֶךְ" (דברי הימים א פרק-טז לא)

"ה' מְלֶךְ לְעֹלָם וְעַד" (שמות טו, יח)

בשילוב חלק הפסוק בתפילה - הצורה מובאת ככתבה וכלשונה וכניקודה. ונטיית השורש מל"ך בבניין קל (נטיית הנסתר בעבר) המופיעה בדברי הימים, באה במעמד הפסק, ועל כן ניקודה משתנה לקמץ-קמץ.

הסבר נוסף שראיתי באחד המפרשים על ש"ע סימן נ"א, פירוש כפשוטו דאנן לא יכולים להעיד על העבר שהוא מלך, אלא מתחילה מכריזין שהוא המלך ואח"כ אומרים שהוא מולך וימלוך ולפי זה ניחא למה אומרים ה' מלך השני (מְלֶךְ) בשני קמצי"ן שהוא לשון הווה.

ברוך שאמר

איתא בשבת (קיה:): א"ר יוסי יהי חלקי עם גומרי הלל בכל יום. מסקנת הגמרא שהכוונה לפסוקי דזימרא. ומה הם: מתהילה לדוד (אשרי יושבי ביתך) עד לכל הנשמה תהלל יה (בשיבולי הלקט כתב שבמסכת סופרים מפורש דהיינו מתהילה לדוד עד סוף ספר תהילים). דרש ר' שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחרי כן יתפלל, לכן תקנו לאומרם (פסוקי דזמרה) קודם תפילת העמידב

וקבעו ברכת "ברוך שאמר" לפנייהם ואחת לאחריהם והיא "ישתבח" (ע"ז ז:):
ולכן צריך להיזהר שלא להפסיק ביניהם בדיבור (טור בס' נא).

ברוך שאמר צריך לאומרו בניגון ובנעימה כי הוא שיר נאה ונחמד. וכתב ספר היכלות שיש בו פז תיבות (סימן ראשו כתם פז). "אורחותך למדני", מסביר התולעת יעקב בשם א"ז, שברוך שאמר 'תקנוהו אנשי כנסת הגדולה על פי פתקא דנפל מן שמיא ומצאוהו כתוב בו, ויש בו פ"ז תיבות...'. וכן הוא בכה"ח (סעיף נא אות א בשם האחרונים) ע"ש.

אשרי יושבי ביתך

צריך לכוון בתהילה לדוד כי כתוב בברכות (ד:): א"ר אלעזר כל האומר תהילה לדוד בכל יום ג"פ מובטח לו שהוא בן העולם הבא³. ופירש ספר אוהל מועד שמצווה זו מכרעת לעולם הבא אבל משום מצווה זו לבד אינו בן העולם הבא (פרישה). ויותר יכוון בפסוק פותח את ידך שעיקר מה שקבעוהו לומר בכל יום הוא בשביל אותו פסוק שמזכיר בו שבחו של הקב"ה שמשגיח על בריותיו ומפרנסם.

נהגו לומר קודם "תהילה לדוד" (תהילים פרק קמה) "אשרי יושבי" (שהוא פסוק אחרון בפרק קמד) משום שלמדנו מזה שצריך אדם ליישב שעה אחת קודם שיתפלל (ברכות לב:). ואחריו נהגו לומר "ואנחנו נברך יה" כדי לשלשולי (כדי שיהיה רצף של) הללויה בתר הללויה⁴, שכל הפרשיות עד כל הנשמה מתחילות ומסתיימות במילה "הללויה". טעם נוסף לתוספת הפסוק, שמכיוון שכתוב שכל האומר תהילה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן לעוה"ב, לפיכך אחר שאמרנו תהילה לדוד, אנו אומרים ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם, כלומר

3 בברכות ד:): מפורש הטעם לפי שהוא מסודר לפי א' ב' וכן יש בו את הפסוק פותח את ידך.

4 תקנו להוסיף את הפסוק גם כשאומרו לבדו (באשרי של ובא לציון וגם במנחה) שלא לחלק בקריאת מזמור זה בין פעם לפעם (בית יוסף).

שנזכה לאומרו לעוה"ב (בית יוסף שם). וכופלים הפסוק "כל הנשמה תהלל יה" לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה.

ישתבח

אינה פותחת בברוך לפי שהוא סמוך לברכת ברוך שאמר, ששניהם נתקנו על פסוקי דזמרה, זו לפנייהם וזו לאחרייהם, ופסוקים שביניהם לא הוי הפסק וחותם מלך מהולל בתשבחות עד חי העולמים (טור ס' נד).

קדיש

מדוע חלק מהקדיש בעברית וחלקו בארמית ?

הטור בסימן נ"ו מביא שני טעמים מדוע הקדיש בלשון ארמית: מפני שהוא שבח נאה וחשוב, שאם היה בעברית אזי יבינו המלאכים (שאינן מכירין ארמית) את השבח, יקנאו בנו ועלולים לקטרג עלינו. טעם נוסף ע"י אמירת הקדיש הקב"ה נזכר בחורבן הבית וגלות ישראל, כמו שכתוב בברכות (ג.) בשעה שישראל עונין אמין יהא שמיה רבא, הקב"ה מנענע בראשו ואומר: אוי לבנים שגלו מעל שולחן אביהם ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו וריחקם מעל שולחננו. וכאשר המלאכים יראו את "הדאגה" של הקב"ה ויבואו להסיר את הדאגה ולהגיע שמחה וחדווה לפניו יתעלה, אז יקטרגו על עם ישראל להראות לו שהם לא זכאים ח"ו לגאולה (ב"ה). ולכן הקדיש נאמר בארמית כדי שהמלאכים לא יבינו.

ור"י נתן טעם אחר לפי שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה והיו שם עמי הארץ שאינן מכירין אלא ארמית שהוא לשונם ולכן נהגו לאומרו בלשון שהכל מבינין בו.

הבית יוסף בשם הזוהר בפרשת תרומה (דף קכט:) מביא טעם אחר וז"ל מתורגם ע"פ המתוק מדבש: קדושת הקדיש שהוא בלשון ארמית, למה אין יחיד יכול לאמרה? ומתרץ בא וראה כי קדושת זו (קדיש) אינה כשאר הקדושות שהן משולשות (קדוש, קדוש, קדוש), ואין כח בקדושות אלו להתפשט בעולמות התחתונים לשבר את כוח החיצונים, ואם לא היו קדושות אלו נאמרות בלשון הקודש אלא בלשון ארמית היה מותר לאומרם ביחיד. אבל קדושה זו (קדיש) היא עולה בכל הששה קצוות, למעלה ולמטה ובכל צדדי הקדושה, ושוברת מנעולים וחותרות של ברזל וקליפות רעות,

שהם כחומות של ברזל המפסיקים בנינו לבין אבינו שבשמים, המתבטלים ע"י קדושת הקדיש שנכנסת ומתפשטת ביניהם לבטלם ולשברם, וכל מה שנעשה ע"י קדושת הקדיש הוא כדי שיתעלה כבודו של הקב"ה על כל העולמות, ולא רק על ישראל מתעלה כבוד ה' אלא הוא מתפשט בכל העולמות ובכל הנמצאים, ואין מי שימנע התפשטות כבודו. ואמר כי אנו צריכים לומר אותו בלשון ארמית שהיא לשון של סטרא אחרא ולענות בכוח חזק איש"ר מברך כדי שישבר כוח הסטרא אחרא, ויתעלה הקב"ה בכבודו על כל העולמות בכח התגברות הקדושה, כי כפי מה שאנו עונים איש"ר בכל כוחנו ומשברים כוח יצרנו בעניית הקדיש, כן באותו העניין נשבר כוח הקליפות שהיצר הרע חלק מהם, וכשנשבר בקדושה זו כוח הסטרא אחרא שהוא מחיצת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים, אז הקב"ה מתעלה בכבודו וזוכר את בניו שהם בגלות וזוכר את שמו המחולל בגוים, ולפי שהקב"ה מתעלה בכבודו בקדושה זו לכן אפילו שהיא נאמרת בלשון ארמית אינה נאמרת אלא בעשרה לפי שכבודו של קב"ה מתעלה ע"י עשרה שהם כנגד עשר מידות העליונות. ובלשון זה נכנע הסטרא אחרא בעל כורחו ונשבר כוחו, ומתעלה כבודו של הקב"ה ושובר מנעולים וחותמות ושלשלאות חזקות וקליפות רעות, לפי הלשון ארמית הוא לשון הסטרא אחרא ולכן נשבר כוחו ע"י זה, וזוכר הקב"ה את שמו המחולל ואת בניו שהם בגלות ע"כ.

קריאת שמע

קורין ק"ש ומברכין בשחר שתיים לפניה ואחת לאחריה ובערב שתיים לפניה ושתיים לאחריה וסמכום על הפסוק "שבע ביום היללתיך על משפטי צדקך" (תהילים קיט, קסד)

ברכה ראשונה - יוצר אור ובורא חושך

מדוע אנו מזכירים בורא חושך בבוקר? הגמרא בברכות יא: מסבירה שהטעם הוא כדי להזכיר מדת לילה ביום ומידת יום בלילה, תלמידי רבנו יונה מסבירים שחכמים רצו שלא יאמרו כאותו מין שאמר שמי שברא אור, לא ברא חושך, ומי שברא חושך לא ברא אור (טור ס' נט). ורבנו מהר"י אבוהב נתן טעם אחר שאם לא היינו מזכירים מידת לילה ביום היה נראה שהחושך רע, ואינו כן שהכול עשה יפה בעתו. הבית יוסף הבין מדבריו שלא היינו צריכים להזכיר מדת יום בלילה אלא איידי שמזכירין מדת לילה ביום, מזכירים מידת יום בלילה. אולם הפרישה חולק על הבנת הבית יוסף ואומר שהוא הדין בלילה שאם לא היינו מזכירים את היום בלילה, כי הלילה הוא עת מנוחה לכל, אז היה משמע שהאור רע, ולכן מזכירים את שניהם תמיד. הבן איש חי בפרשת שמות מביא טעם נוסף שכאשר אצלנו יום, יש לילה בצד השני⁵ של כדור הארץ וכן להפך, והוא מאמר הכתוב ממש יום ולילה לא ישבותו.

5 כבר בזהרה בפרשת ויקרא דף י כתבו על צידו השני של כדור הארץ וז"ל אית אתר בישובא, כד נהיר לאילין חשיך לאילין, לאילין יממא ולאילין ליליא.

קריאת שמע

כתב רב עמרם לשוויה איניש לקריאת שמע בכל זמן דקרי לה כפרוטגמא (כתב מלך שמצווה על מדינתו) חדשה⁶. והכי איתא במדרש רבה (ויקרא פכ"ו אות ז) א"ר ברכיה מלך בשר ודם משגר פרוטגמא שלו למדינה מה הם עושין כל בני המדינה, עומדין על רגליהם ופורעים את ראשיהם וקוראים אותו באימה ביראה ברתת ובזיע. אבל הקב"ה יתברך שמו אומר לישראל קראו ק"ש פרוטגמא דידי, הרי לא הטרחתי עליכם לקרותה לא עומדים ולא פרועי ראש אלא בלכתך בדרך אבל באימה וביראה וברתת ובזיע מיהא צריך (טור סא).

בק"ש מרומזים עשרת הדברות:

- א. "ה' אלוהינו" - כנגד הדיבר "אנכי ה' אלוהיך".
- ב. "ה' אחד" - כנגד "לא יהיה לך".
- ג. "ואהבת" - כנגד "לא תשא" (דמאן דרחם למלכא לא משתבע בשמה לשקרא).
- ד. "וכתבתם על מזוזות ביתך" - כנגד "לא תחמוד" (דכתיב "ביתך" ולא בית חברך).
- ה. "ואספת דגנך" - כנגד "לא תגנב" (דגנך ולא תאסוף דגן חברך).
- ו. "ואברתם מהרה" - כנגד "לא תרצח" (דמאן דקטל יתקטל).
- ז. "למען ירבו ימיך" - כנגד "כבד את אביך".
- ח. "לא תתורו..ואחרי עיניכם" - כנגד "לא תנאף".
- ט. "למען תזכרו" - כנגד "זכור את יום השבת" (שהוא שקול ככל התורה).
- י. "אני ה' אלוהיכם" - כנגד "לא תענה ברעך עד שקר".

6 כלומר שלא תהיה בעיניו כדבר שכבר שמע אותו הרבה פעמים שאינו חביב אצלו. וכך אמרו בספרי (ואתחנן פסקא ו) "על אשר אנוכי מצווך היום" בכל יום יהיו בעיניך כחדשים (בית יוסף).

על כן צריך האדם להתבונן בהם בעת אמירת ק"ש, כדי שלא יעבור על אחת מהם (משנה ברורה בס"ק ב בשם אליהו רבא בשם בכלבו).

ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד

איתמר בפסחים (נו). כשקרא יעקב לבניו בקש לגלות להם את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, אמר שמא יש בכם מי שאינו הגון? כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל, וכיצחק אבי שיצא ממנו עשו? ! פתחו כולם ואמרו "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, באותה שעה פתח הזקן (יעקב) ואמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", אמרו גם שם מה נעשה? אם נאמר הרי לא אמרו משה, לא נאמר הרי אמרו יעקב, תקנו לומר אותו בחשאי (בלחש) ע"כ נוהגין לאומרו בחשאי אפילו במקומות שנוהגין לקרות כולה בקול רם. א"ר יצחק דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה, (אם) תאמר יש לה גנאי, לא תאמר יש לה צער, התחילו עבדיה והביאו לה בחשאי (מאכל עניים העשוי משאריות בישול, אם היא תבקש בקול יש לה גנאי ואם לא תבקש יש לה צער, כך בנמשל שנאה לומר בשכמל"ו בלחש בשעה שמקבל עליו עול מלכות שמים).

ברכת אמת ויציב

כתב הטור בסי' ס"ו שתקנו לומר אמת ויציב בשחרית על החסד שעשה עצמו הקב"ה שגאלנו והעבירנו בים בחרבה ושקע צרינו בתוכו, וכן כתוב בירושלמי (ברכות פ"א ה"ו) תני הקורא את שמע בבוקר צריך להזכיר (באמת ויציב) יציאת מצרים (פירש פני משה - מפני שיש בה הודאה על החסד שעשה עם אבותינו ועמנו), ר' אומר צריך להזכיר בה מלכות (מלכותו ואמונתו לעד קיימת, ומלכנו מלך אבותינו), אחרים אומרים צריך להזכיר בה קריעת ים סוף ומכת בכורות, ר' יהושע בן לוי אומר צריך להזכיר את כולן וצריך לומר צור ישראל וגואלו

(כדי לסמוך גאולה לתפילה). ותקנו אמת ואמונה בערבית על הגאולה של עתיד, שאנו מאמינים ומקוים שיקיים לנו הבטחתו ויגאלינו בקרוב, אי נמי על שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה ומאמינים בו ששיבנו אלינו, וזהו אמת ואמונה שיאמת ויקיים את דברו להשיב הפיקדון. וכ"כ התוס' (בברכות יב. ד"ה להגיד) בבוקר חסדך - שהקב"ה עשה לנו במצרים, ואמונתך בלילות - מדבר על העתיד וכו'.

תפילת שמונה עשרה

תניא מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר (במגילה יז:). הטור בס' קי"ב מסביר בשם שבלי הלקט (תפילה ס' יח) מה הכוונה ב-"על הסדר" וז"ל שזה סדר עולם שכך מציינו י"ח ברכות של תפילה מעולם היו מתקנות זו אחר זו (לא נתקנו בפעם אחת אלא בזמנים שונים בעבר), כיוון שבאו אנשי כנסת הגדולה כללום ותקנום כסדרן (מן הראוי היה לסדר את הברכות לפי סדר התרחשותם אבל אנשי כנסת הגדולה סדרום בסדר אחר ע"פ כוונתן- פרישה):

מגן אברהם: כשניצל אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו מגן אברהם.

מחיה המתים: כשנעקד יצחק אמרו מחיה המתים (יצחק נעקד ונעשה דשן והיה אפרו מושלך על הר המוריה, מיד הביא הקב"ה עליו טל והחיה אותו- כך מסביר שיבולי הלקט).

האל הקדוש: כשבא יעקב ופגע בשערי רחמים והקדיש שמו של הקב"ה אמרו האל הקדוש (יתכן לומר שמדובר בסולם יעקב).

חונן הדעת: כשלימד גבריאל את יוסף שבעים לשון אמרו חונן הדעת.

הרוצה בתשובה: כשעשה ראובן מעשה בלהה ונקנסה עליו מיתה ושב בתשובה וחי, דכתיב "יחי ראובן ואל ימות" אמרו הרוצה בתשובה.

חנן המרבה לסלוח: כשעשה יהודה מעשה תמר, ואמר הוציאוהו ותישרף, ולאחר מכן אמר צדקה ממני, ונסלח לו אותו עוון ואמרו חנן המרבה לסלוח.

רופא חולים: כשריפא רפאל את אברהם.

מברך השנים: כשזרע יצחק ומצא מאה שערים.

מקבץ נדחי עמו ישראל: כשבא יעקב למצרים ונתקבצו השבטים עם יוסף.

מלך אוהב צדקה ומשפט : כשאמר הקב"ה למשה "ואלה המשפטים".
 שובר אויבים ומכניע זדים : כשטבעו המצרים בים סוף.
 משען ומבטח לצדיקים : כשאמר הקב"ה ליעקב "ויוסף ישית ידו על עיניך"
 ובטח על דברו ואחר כך התקיים.
 בונה ירושלים : כשבנה שלמה המלך את בית המקדש.
 מצמיח קרן ישועה : כשעברו ישראל בים סוף ואמרו שירה.
 שומע תפילה : כשנאנחו ישראל ויזעקו ושמע ה' נאקתם כדכתיב "וישמע
 אלוקים את נאקתם".
 המחזיר שכינתו : כשירדה שכינה במשכן. ובספר אורחות חיים כתוב על
 שחזרה שכינה בבית שני.
 הטוב שמך ולך נאה להודות : כשהכניס שלמה הארון לפני ולפנים ונענה,
 נתן תודה הודאה ושבת.
 המברך את עמו ישראל בשלום : כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים להם
 "ונתתי שלום בארץ".

כיצד מתפלל

כתוב ביבמות (קה:) ר' חייא ור' שמעון בר רבי הוו יושבים פתח חד מהם
 ואמר המתפלל צריך שייתן עיניו למטה שנאמר "והיו עיני ולבי שם כל
 הימים" (מ"א ט, ג) כלומר על בית המקדש בארץ. וחד אמר למעלה שנאמר
 "נשא לבבנו אל כפיים אל אל בשמים" (איכה א, מא). בא ר' ישמעאל בר'
 יוסי אליהם אמר להו במה עסקתם? אמרו ליה בתפילה, אמר להו כך אמר
 אבא המתפלל צריך שייתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני
 המקראות הללו. וכ"כ הטור בס' צה', צריך שיכוף ראשו מעט שיהיו עיניו
 למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ואנו מתפללין כנגד בית
 המקדש ולכן צריך שניתן עיניו למטה כנגדו ונחשוב כאילו אנו עומדים בו
 ומתפללין. ובלבו יכוון למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפיים אל אל
 בשמים. ודרכי משה הסביר בשם רבנו יונה שיחשוב בלבו כאילו עומד

בשמים ויסיר מעליו כל תענוגי העולם הזה כמו שאמרו הקדמונים כשתרצה לכוון פשוט נשמתך מעל גופך ולאחר שיגיע לזה יחשוב גם כן כאילו עומד למטה בבית המקדש מפני שעל ידי זה תפילתו רצויה.

טעמים לשלש פסיעות לאחוריו

- א. כנגד שלשה מילין שרחקו בני"י מהר סיני בשעת מתן תורה.
- ב. כתוב בהגדה שמשנה רבנו ע"ה נכנס בחושך ענן וערפל לפני הקב"ה, ויצא מאלו השלושה לכך אנו עושים שלש פסיעות.
- ג. כשאדם עומד בתפילה, עומד במקום קדושה ושכינה למעלה מראשו, וכיון שנפטר מתפילתו צריך לפסוע שלש פסיעות לאחוריו כדי שיצא ממקום קדושה ויעמוד במקום חול, וראה לדבר שכן הוא, כיון שחוזרים לאחוריהם שלש פסיעות נותנים שלום זה לזה, כלומר עד עכשיו היינו במקום קדוש ויצאנו למקום חול (שבלי הלקט בשם הגאונים).
- ד. תיקנו את התפילות כנגד תמידין, וכשכהן עולה למזבח עם איברי התמיד היה עולה דרך ימין ומקיף ויורד דרך שמאל, ובין כבש למזבח היו שלשה רובדין של אבן ויורד בהם שלוש פסיעות על עקב ואנו עושין כמו שהם היו עושין (רבנו האי גאון).
- ה. לפי הפסוק "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א, ז), רגליהם = 2, רגל = 1 סה"כ שלש פסיעות, ויש אומרים שש מכיוון שבהמשך כתוב "וכף רגליהם ככף רגל עגל" וכוונתם לשלש פסיעות לאחוריו ולשלש פסיעות בשובו למקומו (ה"ר מנוח)⁷ וכסברא אחרונה כתב ה"ר דוד אבודרהם.

⁷ לפי רבנו מנוח פסיעה אחת היא הנעת שתי הרגלים, וכן צריך לעשות באופן זה: יפסע תחלה רגל שמאל, ואח"כ פוסע של ימין ומעמידה בשווה על השמאל, וזה נחשב לפסיעה אחת. וכן יעשה ג' פעמים. וכן החזיקו הלחם חמודות והאליה רבה בדבריו. אולם הרבה אחרונים כתבו את הארחות חיים להלכה שסובר שפסיעה היא הנעת רגל אחת. וכן נראה מלשון של עקב בצד גודל וגודל בצד עקב ככהנים, שהלשון מורה על הנעת רגל אחת (באור הלכה). המשנה ברורה (סק"ח) מעיר על האנשים שמקפידים שלא יעבור אדם לפנייהם בעוד שהם עומדים במקום שפסעו, שלא יפסקו זה בין ששה פסיעותיהם, אבל מ"מ ע"י קפידתם טרעם, שכשרואים מי שרצה לעבור לפנייהם הם ממהרים לחזור למקומם קודם שיתחיל הש"ץ התפילה, דהוא מעיקר הדין.

שבלי הלקט (ס' יח) כתב בשם גאון שאסור להוסיף על שלש פסיעות משום יוהרא וכ"כ הכלבו וכך פסק השו"ע.

חזרת הש"ץ

מדוע תקנו את חזרת הש"ץ

כתוב בראש השנה (לג:) תנן כשם שש"ץ חייב כך כל יחיד ויחיד חייב (להתפלל), רבן גמליאל אומר ש"ץ מוציא את הרבים י"ח. ובגמרא (לד:) אמר רבן גמליאל לחכמים לדבריהם למה ש"ץ יורד (לפני התיבה)? אמרו לו כדי להוציא את שאינו בקי, אמר להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את שהוא בקי. והמסקנה שהלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ויום הכיפורים אבל בברכות של שאר ימות השנה הלכה כחכמים. ולכן הש"ץ חוזר בימות החול כדי להוציא את שאינו בקי (בית יוסף ס' קכד).

אם כל הציבור בקי מדוע הש"ץ חוזר?

ענה ה"ר דוד אבודרהם שנשאל הרמב"ם (פאר הדור ס' קמח) קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפילה, אם ירד ש"ץ לפני התיבה ויחזור התפילה בקול רם? והשיב הואיל ותקנו חכמים שירד הש"ץ לפני התיבה להוציא את מי שאינו בקי, לא תהיה חזרת הש"ץ ברכה לבטלה כלל, מפני עיקר התקנה ואע"פ שלא יהיה בקהל מי שאינו בקי, כמו שתקנו הקידוש בבית הכנסת (פסחים קא.) והיה עיקר זה מפני האורחים ונתחייבו לאומרו בכל בתי הכנסיות ואע"פ שאין שם אורחים, וכמו שתקנו ברכה אחת מעין שבע בשביל המאחרים לבוא בבית הכנסת (שבת כד:) ונתחייבו לאמרה תמיד ואע"פ שהיו שם כל הקהל וכן כל דבר הנתקן בשביל דבר אחר, אין עניינו שלא נעשית התקנה ההיא עד שיהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו. רק עניינו שנעשה התקנה ההיא על כל פנים גזירה שמא יהיה שם אותו הדבר שנתקנה בשבילו וצריך שיובן זה העניין שאם לא כן היו חכמים נותנים

דבריהם לשיעורים והיה צריך בכל תפילה לחפש כל איש ואיש שבבית הכנסת אם הוא בקי אם לא.

הטבת חלום בברכת הכהנים

איתא בברכות (נה:) מי שחלם חלום חלמא ולא ידע האם הוא חלום טוב או רע, יעמוד לפני ברכת הכהנים בשעה שעולים לדוכן ויאמר כך: ריבונו של עולם אני שלך וחלומותיי שלך, חלום שחלמתי וכו' כן תהפוך כל חלומותיי לטובה ותרצני. ויכיון דליסיים עם הכהנים כך שהציבור יענה אמן גם על בקשתו. ואם לא הצליח יאמר כך: אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון שתשים עלינו שלום.

והרי ישנה קושיה שמסוטה (מ). יוצא שבברכת הכהנים צריך לכוון לקבל את ברכת ה' ולא לבקש בקשות אחרות וזאת לשון הגמרא: וכי יש עבד שרבו מברכו ואינו מסביר לו פנים, ופרש"י להראות שברכת רבו חשובה בעיניו וערבה עליו ותגמל לרבו עליו בכך. הבית יוסף בס' קל מתרץ לפי שו"ת מהרי"ל (ס' קמח) שאומר שיש לומר שזה נחשב שהוא מאזין ומקבל את ברכת הכהנים מכיוון שהוא מכיוון שתקיים בו ברכת הכהנים ויתהפך חלומו ועוד י"ל דקבלת רבותינו דעל ידי כך מתבטל החלום ומ"מ אני אומר בברכה אחרונה (וישם לך שלום) שלא להסיח דעתי מהברכה ע"כ. ועל זה אומר הבית יוסף ולי נראה טעם ראשון עיקר דכיוון דברכת הכהנים יש לה כוח לתקן חלום רע כשמתפללים עליו באותה שעה הוי שפיר מעניין ברכת כוהנים והוי עבד שרבו מברכו והוא מאזין לו ומסביר לו פנים וכ"כ בשו"ע.

הנוסח בטור הוא "ריבונו של עולם אני שלך וחלומותיי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי אחרים, אם טובים הם חזקם ואמצם.. ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה ע"י משה...". ידוע שכל החלומות הולכין אחר הפה (לפי הפתרון) כדאיתא בברכות (נה:) ולכן אם לא היה חולם אזי הוא היה נשאר באותו מצב ועכשיו אחרי שחלם ועשה הטבת חלום יש לו יתרון שייצא לו טוב מהחלום ולכן לא אומר "שאם רעים החלומות שיסתלקו" אלא אומר שירפא את החלום כדי שיוכל לקבל טוב אפילו מחלום רע (פרישה).

מנהגים בנפילת אפיים

המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח לומר את המזמור לדוד אליך ה' נפשי אשא ואבינו מלכנו, מבלי ליפול על פניהם כלל מפני שעל פי דברי הזוהר הקדוש⁸ (סוף פרשת במדבר), הנופל על פניו ואינו מכיוון לבו כראוי כשאומר המזמור הנ"ל, עלול ח"ו להסתלק מן העולם בקיצור ימים ושנים, ולכן נהגו להימנע מנפילת אפיים אלא אומרים אותו כדרך הקורא מזמור תהילים בלבד (מגן אברהם בס"ק ה' בשם הבית יוסף, שארית יוסף ס' טז ויחזה דעת ח"ו סוף ס' ז). ומנהג האשכנזים להטות ולומר את הפסוק "ויאמר דוד אל גו" במקום המזמור "לדוד אליך ה' נפשי אשא".

המשנה ברורה בס"ק ג' כתב שנפילת אפיים שנהגו בה בימים ראשונים היה בדרך של קידה, דהיינו ליפול על פניו ארצה ושלא בפישוט ידיים ורגלים, ועכשיו לא נהגו ליפול על פניהם ממש, אלא בהטיית הראש וכיסוי הפנים בלבד, ונוהגים לכסות הפנים בבגד.

בנפילת אפיים אומרים "ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו" לפי שהתפללנו בכל עניין שיוכל אדם להתפלל, בישיבה, בעמידה ובנפילת אפיים, כמו שעשה משה רבינו ע"ה שנאמר "ואשב בהר" "ואנוכי עמדתי בהר" "ואתנפל לפני ה'", ומאחר שאין בנו כוח להתפלל בעניין אחר, אנו אומרים ואנחנו לא נדע מה נעשה (משנה ברורה בס"ק ט' בשם הטור).

⁸ כתב הזוהר (ע"פ הפירוש של מתוק מדבש) ועל כן צריך האדם לדבק נפשו ורצונו בקונו, ולא יבוא אליו ברצון כזב של שקר, לפי שכתוב "דובר שקרים לא יכון לנגד עיני" ושאל מה פירושו? ומשיב שבשעה שאדם מכין עצמו למסירת נפש בנפילת אפיים ולבו רחוק מהקב"ה או קול יוצא מן השמים ואומר, לא יכון לנגד עיני, דהיינו זה האיש רצה לתקן עצמו, אבל אינו רוצה שיתקן, כי אינו רואי להיתקן וכ"ש אם בא לייחד את שם הקדוש ואינו מייחדו כראוי, ודאי אינו פועל כלום. ועל זה כתב האריז"ל אמנם צריך שתדע כי לא כל הרוצה ליטול את השם יטול, כי אין יכולת לכוון כוונה זו אלא מי שהוא צדיק גמור, שהוא כדאי בזכותו לרדת ולברר אותם הבידורין מתוך הקליפות בעל כרחם וכו', ואם לא כן, הנה בעת שמוסר נפשו ומורידה אל הקליפות, הנה לא די שלא יוכל לברור משם נשמות הנופלות שם, אלא אדרבה תישאר נפשו שם בתוך הקליפות.

מאין הוקבע המנהג להתוודות פעמיים בכל יום אחר תפילת שמונה עשרה, שחרית ומנחה, כי לא נזכר בדברי הפוסקים להתוודות אחר שמונה עשרה?

הרב הפרד"ס בספר אות היא לעולם (ח"א ס' פט) מסביר ע"פ המחלוקת הראשונים הנודעת שבעבירות שאדם התוודה עליהם ביום הכיפורים זה, אם חוזר ומתוודה עליהם ביום כיפורים אחר, וי"א שאינו רשאי להתוודות עליהם, מפני שנראה שאינו בוטח בחסדי השי"ת שיום הכיפורים מכפר ק"ו שאין לומר פעמים בכל יום וידוי. דעת מרן דגם עבירות שלא שנה עליהם יכול להתוודות עליהם, ממילא שפיר מה שהתקינו להתוודות בכל יום, כי ע"י הוידוי אשר יבטא האדם בשפתיו, ייתן אל ליבו שלא לשוב עוד לכסלה, ויתעורר לשוב בתשובה שלמה לפני אבינו שבשמים. ואין כוונת הוידוי שכל אחד עבר עבירות אלה שנסדרו ע"פ סדר הא-ב, רק שבדרך כלל נמצא בידו חבילות של פשעים וחטאים, יש מהם שנמצאות ביד המתוודה ויש מהן שיש בידו למחות ביד העושים ואינו מוחה. וראוי להתוודות ולהכניע את לבנו בכל עת (שארית יוסף בס"ק א).

מדוע בשני וחמישי מוסיפים לומר תחנונים אחר חזרת הש"ץ?

שני וחמישי הינם ימי רצון לפי שארבעים יום של קבלת לוחות אחרונות שהיו ימי רצון, עלה משה רבינו ביום חמישי וירד ביום שני לפיכך מוסיפים בהם תחנונים ולכן נוהגים ג"כ להתענות בהם (טור בס' קלד).

שיר של יום

איתא בראש השנה (לא). תניא רבי יהודה אומר משום ר"ע (ביום) בראשון מה היו אומרים "לה' הארץ ומלוואה תבל ויושבי בה" (תהילים כד) על שם שקנה (פרש"י הקב"ה שמים וארץ בבריאת העולם ביום הראשון) והקנה (תבל ליושבי בה

כלומר קונה כדי להקנות) ושליט בעולמו (הקב"ה היה יחידי שלא נבראו המלאכים עד יום שני).

בשני מה היו אומרים "גדול ה' ומהולל מאוד" (תהילים מח) (המזמור עוסק בשבח ירושלים ובית המקדש) על שם שחילק מעשיו ומלך עליהן (הבדיל רקיע בין מים עליונים לתחתונים ונתעלה וישב במרום דוגמת שכנו בעירו והר קודשו).

בשלישי היו אומרים "אלוהים ניצב בעדת אל" (תהילים פב) ע"ש שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו (מקום מצב עדתו שנאמר "ותיראה היבשה" בשלישי נאמר).

ברביעי היו אומרים "אל נקמות ה'" (תהילים צד) ע"ש שברא חמה ולבנה (ברביעי) ועתיד להיפרע מעובדיהן.

בחמישי היו אומרים "הרנינו לאלוהים עוזנו" (תהילים פא) ע"ש שברא עופות ודגים לשבח שמו (כשאדם רואה עופות משונים זה מזה, נותן שבח למי שבראם).

בשישי היו אומרים "ה' מלך גאות לבש" (תהילים צג) ע"ש שגמר מלאכתו ומלך עליהן.

בשביעי היו אומרים "מזמור שיר ליום השבת" (תהילים צב) ליום שכולו שבת (שעתיד העולם להיות חרב ואין אדם וכל המלאכות שובתות על אותו יום אומרים שיר של שבת).

חכמים תיקנו בכל יום שלש תפילות :

ראשונה שחרית - כנגד קרבן תמיד של שחר וכנגד אברהם אבינו כמו שנאמר (בראשית יט, כז) "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם" (אברהם נהג להשכים והתפלל תפילת שחרית).

שניה מנחה - כנגד קרבן תמיד של בין הערבים, וכנגד יצחק אבינו כמו שנאמר (בראשית כד, סג) "ויצא יצחק לשוח בשדה" ומילת 'שיחה' היא תפילה.

שלישית ערבית - כנגד איברים של קורבנות התמיד שנשרפים על המזבח כל הלילה. וכנגד יעקב כמו שנאמר (בראשית כח, יא) "ויפגע במקום וילן שם" ומילת 'פגיעה' היא תפילה.

וכאשר יש קרבן מוסף (יום שבת או יו"ט) יש תפילת נוספת ששמה תפילת מוסף.

תפילת מנחה

מדוע תפילת מנחה נקראת כך? ואם תאמר בגלל שמנחת התמיד של בין הערביים קריבה בזמן תפילת מנחה, אזי יש להקשות הרי גם בשחר יש מנחה של תמיד של שחר וכן קריבה בשחר מנחת חביתין?

התוס' (פסחים קז. ד"ה סמוך) מתרץ שלתפילת השחר יש שם אחר "שחר" ולכן לא קוראים לתפילת השחר "מנחה". ולתפילת בין הערביים נותר השם "מנחה". תירוץ נוסף מובא בתוס' ע"פ מה שכתוב בברכות (ו:): הוי זהיר בתפילת המנחה שאף אליהו לא נענה אלא בתפילת המנחה. ובשעת הקרבת המנחה של הקרבן שאליהו הקריב אז הוא נענה ולכן קוראים לתפילה בזמן בין הערביים תפילת מנחה שאז היה שעת רצון.

אבודרהם (בהגהות על הגמרא) תירץ שאדם נברא בשעה עשירית ביום ואז חטא. וכך כתוב "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו" (בראשית ג, ח) ואונקלוס תירגם לרוח היום = למנח יומא. כלומר זמן שהשמש הולך למנוחתו למערב. ולכן נקראת תפילת מנחה (אשל אברהם בסי' רלב).

הירושלמי (ברכות פ"ד ה"א) מסביר בשם רבי יוסי שלא הוקשה תפילת המנחה לתמיד של בין הערבים אלא לזמן הקרבת הקטרת (שזמנה אחר הקרבת תמיד של בין הערבים, לפי פני משה), לפי הפסוק "תכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב".

תפילת ערבית

והוא רחום יכפר עוון - בתפילת ערבית תיקנו לומר והוא רחום יכפר עוון לפי שבשחרית ומנחה יש תמידין שמכפרין אבל ערבית שאין תמיד לכפר תקנו לומר והוא רחום וי"א לפי שנהגו ללקות ערבית לאחר שחטאו כל היום ובמלקות מתכפר להם נהגו לומר אחר המלקות והוא רחום (טור בס' רלז). טעם נוסף מביא הבית יוסף בשם הכלבו (ס' כח) משום שכתוב בתנחומא (פנחס אות יג) לעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עוון, שתמיד הבוקר מכפר עוונות הלילה ותמיד הערב מכפר עוונות היום, ולכן תקנו ערבית ושחרית לחלות פני המקום שיכפר עוונותינו יומם ולילה, שחרית - אנו אומרים אותו (פעמים) בסדרי קדושה (ובא לציון) ותקנוהו גם בפסוקי דזמרה (בשחרית לפני אשרי יושבי ביתך) בשביל (תפילת ערבית) ליל שבת שאין אנו אומרים אותו לפי שאין איברי תמיד הערב קרבים בליל שבת דכתיב "עולת שבת בשבתו" ולא עולת חול בשבת וכן ביו"ט.

ברכת הלבנה

איתא בסנהדרין (מב.) אמר רב יהודה (נוסח ברכת הלבנה) ברוך [וכו'] אשר במאמרו ברא שחקים (בעשרה מאמרות נברא העולם, בדבר ה' שמים נעשו - מהרש"א), וברוח פיו כל צבאם, חוק (חוק הוא דבר קבוע לשמש ביום ולירח בלילה, סיבוב גלגל הלבנה הוא כט ימים יב שעות תשצ"ג חלקים) וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמחים (אע"פ שמיעט את הלבנה, גם היא ששה ושמחה לעשות רצון קונה להתמעט) לעשות רצון קונם, פועלי אמת⁹ שפעולתן אמת, וללבנה אמר (הקב"ה שתתחדש בכל חודש פרש"י) שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן, (שישראל שמונים ללבנה עתידין) להתחדש כמותה (ישראל יתחדשו בגדולתם כמוה, ותחזור המלוכה לבית דוד, ולכן אומרים דוד מלך ישראל חי וקיים לאחר ברכת הלבנה), ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו ברוך אתה ה' מחדש חדשים.

וא"ר אחא בר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה (פירש המהרש"א בשם ריב"ם לפי שישראל בגלותם אינם זוכים לראות פני שכינה ורחוקים מקבלתה, אבל חידוש הלבנה הוא סימן לישראל שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרים בקיבול פני שכינה), כתיב הכא "החדש הזה" (שמות יב, ב) וכתוב התם "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב) (גיזרה שווה).

תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא (לא) זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיים (אילו לא זכו ישראל אלא רק למצווה הזאת שמקבלים פני שכינה פעם בחודש) אמר אביי הלכך נימרינהו מעומד (הואיל ומקבלים פני שכינה לכן צריך לעמוד מפני כבוד השכינה).

9 פועל אמת-הקב"ה, שפעולתו אמת שבדין מיעט את הלבנה - תוס'. ויש גורסים פועל אמת שפעולתם אמת שחוזר על צבא השמיים שפעולתם אמת שאין משנים את סדרן - רש"י. רבינו יונה מפרש שפועל אמת הוא הקב"ה ופעולתו אמת וקיימת לעולם כדכתיב "ויעמידם לעד לעולם" (תהלים קמח).